

ابزارهای شناسایی و هدایت توانایی

دکتر لیلا سلیقه‌دار

مشاور و جویشگر تعلیم و تربیت

دکتر زهرا مجاهدی

طراح بسته جامع هدایت تحصیلی

تعیین هدف‌های ویژه‌ای برای هر یک از دوره‌های سه‌گانه (ابتدایی و متوسطه‌های اول و دوم)، در پی آموزش و پرورش افرادی است که بتوانند مسئولیت‌های اجتماعی و اقتصادی و ... را به بهترین شکل بپذیرند. یکی از مهم‌ترین هدف‌های آموزش و پرورش یاری‌رسانی و آگاهی‌بخشی به دانش‌آموزان دوره‌های گوناگون تحصیلی است تا بتوانند در تهیه طرح‌های آینده خود در تحصیل و انتخاب شغل، موفق باشند. نمونه بارز این خدمات را می‌توان مشاوره و راهنمایی تحصیلی و انتخاب گرایش تحصیلی دانست و استعدادیابی را باید پیش‌نیاز هدایت تحصیلی دقیق و موفق به شمار آورد.

هدف اصلی در هدایت تحصیلی، فراهم کردن بستری مناسب برای دانش‌آموزان است، تا در آن زمینه بتوانند علاقه‌ها، استعدادها، توانایی‌ها، خصوصیات شخصیتی و در کل نقاط قوت و ضعف خود را بشناسند تا با تصویری واضح‌تر از ویژگی‌های خود، دست به انتخاب رشته تحصیلی بزنند. در واقع هدف کلی آموزش و پرورش شناخت بهتر استعدادها و علاقه‌های دانش‌آموزان و ایجاد زمینه

و دلالتان به‌ظاهر روان‌شناسی و فرهنگی شده است که ادعای شناسایی و هدایت استعداد را دارند تا از غفلت و نیز رغبت والدین سوءاستفاده کنند. به همین سبب افزایش آگاهی مشاوران به‌عنوان اولین و مهم‌ترین متولیان اجرای هدایت تحصیلی در مدارس بسیار اهمیت دارد.

**امیر المؤمنین علی (ع)
فرمودند: «خیر مردم در
تفاوت آن‌هاست و مادامی
که تفاوت‌ها نادیده گرفته
شوند، گمراه می‌شوند»**

(الامالی، الصدوق ترجمه کمره‌ای، ج ۱ ص ۴۴۷)

هدایت تحصیلی در مدرسه

موضوع شناسایی و رشد استعدادها (مدیریت استعداد) مهم‌ترین محصول تربیتی و آموزشی در تمام فرایند و مسیر شناسایی و رشد در نظام‌های آموزشی به شمار می‌رود. سازمان آموزش و پرورش، با

کلیدواژه‌ها: هوش و استعداد، قابلیت ذهنی، پیشرفت تحصیلی، رغبت

اشاره

بحث از استعداد از دیرباز تاکنون فکر همه انسان‌ها را به خود مشغول کرده است. در گرایش‌های مختلف روان‌شناسی، بیش از همه در روان‌شناسی تربیتی به موضوع تفاوت‌های فردی پرداخته شده و به علاوه، تفاوت‌های فردی در بعد استعدادی از اهمیت مضاعف برخوردار بوده است. شاعر و تاریخ‌نویس رومی تیوس م. پلاتوس ۲۰۰ سال پیش از میلاد مسیح می‌نویسد: «استعدادهای بزرگ غالباً پنهان می‌مانند». (کرافت، ۲۰۱۱، ترجمه طاهر، ۱۳۹۲)

در دهه اخیر نیز پژوهش‌های بسیاری در این زمینه انجام شده‌اند که همگی مؤید ارزش و لزوم شناسایی و معرفی ابعاد مختلف تفاوت‌های فردی، به‌ویژه در بعد استعداد، و لزوم انجام پژوهش‌های بیشتر بوده‌اند. این در حالی است که خلأهای موجود در هدایت توانایی‌های دانش‌آموزان موجب ایجاد بازار کاذب جذب مشتری توسط برخی مؤسسه‌ها

مساعد برای هدایت آنان به مسیرهای تحصیلی مناسب است. گوناگونی رشته‌های تحصیلی در دبیرستان و دانشگاه‌ها از یک سو، و تفاوت‌های فردی که دانش‌آموزان از نظر هوش، استعداد و رغبت‌هایشان دارند، ایجاب می‌کند که ویژگی‌های فردی دانش‌آموزان با خصوصیات تحصیلی آنان انطباق یابد و دانش‌آموزان در انتخاب گرایش‌های تحصیلی و رشته‌های دانشگاهی، هدایت شوند. اما چنین هدایتی بدون شناخت و آگاهی از استعدادها و انرژی‌های نهفته درون آن‌ها شذنی نیست و تا زمانی که هر یک از ابعاد و ویژگی‌های فردی انسان به‌طور شایسته شناسایی نشوند، شکوفایی استعدادها و پرورش آینده‌سازانی کارآمدتر، میسر نخواهد بود.

تفاوت‌های فردی ضرورت هدایت تحصیلی

اهمیت شناسایی تفاوت‌های فردی در ابعاد مختلف که در نمودار ۱ آمده، روزبه‌روز روشن‌تر شده است و بر همین اساس ضرورت اقدامات مبتنی بر رویکردها و شیوه‌های نوین در رسیدن به هدف شناسایی و مدیریت استعدادها برجسته‌تر می‌شود.

نمودار ۱. تفاوت‌های فردی

شناخت و تأکید بر تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان نیازمند استعدادسنجی طولی در طول دوران تحصیل است. این در حالی است که در حال حاضر هدایت تحصیلی نقشی رسمی را در شناخت و هدایت استعدادها دانش‌آموزان بر عهده دارد. هدایت تحصیلی دانش‌آموزان

که انتخاب گرایش تحصیلی است، در پایان سال نهم صورت می‌پذیرد و طبق مصوبه آموزش و پرورش براساس میانگین نمره‌های درسی، آزمون هوش گروهی

ریون، رغبت‌سنج تحصیلی **جان هالند** یا **استرانگ** و اولویت خانواده و دانش‌آموز، و همچنین نظر معلمان و مشاور، انجام می‌شود.

آسیب‌شناسی از نگاه پژوهش

از زمانی که هدایت تحصیلی به شیوه کنونی صورت می‌گیرد، پژوهش و مطالعات گوناگونی انجام شده‌اند که علاوه بر شناسایی و معرفی آسیب‌های مرتبط با هدایت تحصیلی، راهکارهایی در جهت تقویت آن به همراه دارند. برای مثال، در پژوهش فیض آبادی (۱۳۸۳) آمده است:

۱. رغبت‌سنج هالند، با توجه به مشاغلی که در آن معرفی شده‌اند، نمی‌تواند رغبت و استعداد دانش‌آموزان را در مشاغل متفاوت بسنجد. از جمله، رشته دبیری، زیر عنوان دبیر زیست‌شناسی عنوان شده است (عنوانی بسیار ریز و اختصاصی) و اگر دانش‌آموزی از دبیری زیست‌شناسی خوشش نیاید، باید به کل سؤال پاسخ دهد: «دبیری را دوست ندارم!» یا اینکه شغل پزشکی به صورت یک شغل با این عنوان مطرح نشده است.

۲. ابزار عینی بعدی در نظام هدایت تحصیلی فعلی، آزمون هوش ریون است که تنها هوش ریاضی و فضایی دانش‌آموزان را می‌سنجد، در صورتی که می‌دانیم هوش ابعاد متفاوتی دارد (مثلاً هوش کلامی) که اصلاً در نظر گرفته نمی‌شود.

۳. ملاک‌های دیگر هدایت تحصیلی، مانند «نظر خانواده، معلمان و مشاوران»، چون ماهیت «ذهنی»^۱ دارند و غالباً مبتنی بر داده‌های «عینی»^۲ و معتبر نیستند، فاقد اعتبار و روایی کافی‌اند.

۴. به طور کلی، مدیران، مشاوران و خانواده‌ها با برنامه هدایت تحصیلی آشنایی چندانی ندارند، در صورتی که بخشی از ملاک‌های هدایت تحصیلی امتیازی است که به اولویت‌های این افراد داده می‌شود و همین نکته می‌تواند روایی هدایت تحصیلی را زیر سؤال ببرد.

در عین حال، بی‌توجهی به کلیت تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان، به‌ویژه از زاویه استعدادها در مدارس امروز ایران، زمینه‌ساز تبعات منفی ناشی از آن است. دوره اول متوسطه با هدف اصلی توجه ویژه به ویژگی‌های فردی دانش‌آموزان در ابعاد علاقه و استعداد تأسیس شده، اما این هدف به دلیل فقدان برنامه‌ای

منسجم و کارآمد، نه‌تنها برآورده نشده که به فراموشی سپرده شده است. با وجود چنین مسئله بومی مهمی، برجسته‌سازی و توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان از بعد استعدادی (در دوره اول متوسطه و پیش از هدایت تحصیلی)، می‌تواند هدفی ارزشمند و مؤثر در این راه به شمار آید.

تکیه بر نظریه‌هایی مانند «نظریه هوش‌های چندگانه»^۳ که مجموعه‌ای متنوع و کامل‌تر از توانایی‌ها و قابلیت‌ها را نسبت به رویکردهای تک‌بعدی می‌سنجد، به ما یاری می‌رساند از این زاویه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در بعد استعداد توجه کنیم. همچنان که بهره‌مندی از ابزارهای روشن با روایی بالا و آشنایی دانش‌آموز،

شناخت تفاوت‌های بارز در زمینه‌های هوش، استعداد، علاقه‌ها، شخصیت و سوابق تحصیلی موجب می‌شود مشاوره و راهنمایی تحصیلی با موفقیت بیشتری همراه شود

اولیا، معلمان و مشاور با شیوه‌های شناخت استعدادها در طول دوران تحصیل، به‌ویژه سه‌ساله متوسطه اول، همگی می‌توانند به دریافت اطلاعات صحیح و در نهایت به هدایت شایسته‌تر بینجامند.

کوتاه‌سخن

نظام‌های آموزشی و فرهنگی رسالت شناخت، پرورش و هدایت استعداد‌های کودکان و نوجوانان را در ابعاد گوناگون بر عهده دارند. دست‌اندرکاران این نظام‌ها، اعم از مسئولان، مدیران مدارس و مشاوران باید برای ایفای هرچه نیکوتر مسئولیت خطیرشان، دست به ترمیم ذهنیت‌ها و برداشت‌های افراد از مفهوم هوش و استعداد انسانی بزنند.

مهم‌تر از آن، شناخت و هدایت استعدادها می‌تواند علاوه بر مسیر تحصیلی، افق‌های دیگری برای پیشرفت و موفقیت کودکان و نوجوانان نشان بدهد. چنین هدایتی بدون شناخت و آگاهی از استعدادها و انرژی‌های نهفته درون دانش‌آموزان شگونی نیست. تا زمانی که هر یک از ابعاد و ویژگی‌های فردی انسان به‌طور شایسته شناسایی نشوند، شکوفایی استعدادها و پرورش آینده‌سازانی کارآمدتر میسر نخواهد بود.

در حال حاضر شناسایی و هدایت استعدادها و توانایی‌ها از طریق مؤسسه‌های خصوصی و در ازای دریافت هزینه‌های آن انجام می‌شود که تنها تعداد اندکی از مخاطبان، یعنی کودکان و نوجوانان را پوشش می‌دهند. البته این کودکان تنها به واسطه علاقه‌مندی و رغبت درونی و شخصی خود از این خدمات بهره می‌برند. هر اندازه تغییرات بنیادی در هدایت تحصیلی و در طول سه‌ساله اول دوره متوسطه طراحی و ایجاد شوند، نتایج ارزشمندتری به دست خواهد آمد و در عین حال در شرایط موجود نیز مشاوران می‌توانند تلاش کنند شایسته‌ترین رخداد در هدایت تحصیلی به اجرا درآید.

پی‌نوشت‌ها

1. subjective
2. objective
3. multiple intelligences (MI)

بیشتر بخوانیم، بیشتر بدانیم

۱. فیض‌آبادی، نسرین (۱۳۸۳). «بررسی و ارزیابی هدایت تحصیلی و رابطه آن گرایش‌ها با هوش‌های چندگانه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه الزهراء (س).
۲. کرافت، فن (۱۳۹۲). کشف و پرورش استعداد. ترجمه محمد طاهر طاهر. نشر پیدایش. تهران.

استعدادیابی و هدایت
تحصیلی

